

MUSIQANING AXLOQIY-FALSAFIY TA'SIRI: QADRIYATLAR VA TARBIYA MASALASI

Gulbahor Masharipova

Guliston davlat universiteti

An'anaviy xonandalik va xalq cholg'ulari

kaferdasi o'qituvchisi

Ozoda Abdullayeva

O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist.

Annotatsiya: Ushbu tezisda musiqaning axloqiy-falsafiy mohiyati, uning shaxs qadriyatlari va tarbiyasiga ko'rsatadigan ta'siri tahlil qilinadi. Musiqa nafaqat estetik zavq bag'ishlovchi san'at turi, balki insonning ichki olamini boyituvchi, ma'naviy kamolotga yetaklovchi kuchli tarbiya vositasi sifatida ko'rib chiqiladi. Falsafa nuqtai nazaridan musiqaning ahloqiy qadriyatlar – halollik, sabr, vatanparvarlik, hamjihatlik va ruhiy poklikni shakllantirishdagi o'rni asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: musiqa falsafasi, axloqiy qadriyatlar, tarbiya jarayoni, estetik ong, shaxs kamoloti, ma'naviy tarbiya, falsafiy tahlil.

Kirish.

Musiqa – bu oddiy tovushlar majmuasi emas. U – inson qalbining eng nozik, eng teran qatlamlariga kirib bora oladigan sehrli til, hech bir tarjimaga muhtoj bo'lmagan ma'naviy muloqot vositasidir. Insoniyat yaralgan zamondan buyon musiqa uning doimiy hamrohi bo'lib kelmoqda. Quvonchda ham, g'amda ham, g'alabada ham, yo'qotishda ham – musiqa mavjud. Aynan shuning uchun ham u inson ruhiyatining ajralmas bir bo'lagi sifatida qaraladi. Ammo musiqaning nafaqat estetik, balki axloqiy va tarbiyaviy kuchga ega ekani ko'plab mutafakkirlar tomonidan alohida e'tirof etilgan. Sharq va G'arb faylasuflari musiqaga faqat zavq bag'ishlovchi vosita sifatida emas, balki inson ma'naviyatini sayqallovchi, ruhiy komillikka yetaklovchi kuchli qurol sifatida qarashgan. Forobiydan tortib Konfutsiysgacha, Platon va Aristoteldan Adornogacha bo'lgan mutafakkirlar musiqaning jamiyat axloqiy qiyofasini shakllantirishdagi o'rniga alohida urg'u berganlar. Musiqa orqali inson qalbiga ezgulik urug'ini qadash, uni estetik zavq bilan birga axloqiy yuksaklik sari yetaklash – bu qadimdan buyon mavjud bo'lgan yondashuvdir.

Bugungi globallashuv davrida esa inson qalbi tobora texnologik muhit ta'sirida yakkalanib borayotgan bir paytda, musiqaning axloqiy-falsafiy kuchini qayta kashf etish, uni ta'lim-tarbiya tizimiga chuqur integratsiyalash dolzarb vazifalardan biri sanaladi. Zero, musiqa – bu qalblar tilidir. Axloq esa qalbning eng muqaddas fazilati. Ana shu ikki tushunchaning integratsiyasi esa inson kamolotiga eltuvchi muhim kalitdir.

Musiqaning axloqiy-falsafiy ta'sirini o'rganishda, eng avvalo, uning inson ruhiyatiga ko'rsatadigan ichki ta'sir kuchi tahlil qilinishi lozim. Falsafa fanida musiqaning mohiyati haqida turlicha qarashlar mavjud. Platon musiqani davlat tarbiyasida asosiy vositalardan biri sifatida ko'rgan va "musiqa yurakka ta'sir qiladi, yurak esa harakatga sabab bo'ladi" deb ta'kidlagan. Forobiy esa musiqaning ruhiy va axloqiy tarbiyada tutgan o'rniga e'tibor qaratib, uni insondagi muvozanatni ta'minlovchi san'at deb baholagan. Musiqa inson qalbini ezgulikka chorlaydi, sabr, vatanparvarlik, hamjihatlik kabi axloqiy fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi. Ayniqsa, milliy kuy va ashulalar xalqning tarixiy xotirasi, qadriyatlari va orzu-umidlarini o'zida mujassam etgan bo'lib, ular orqali yosh avlodda milliy o'zlik, g'urur va ijtimoiy mas'uliyat hissi uyg'onadi. Shu nuqtai nazardan, musiqiy ta'lim jarayoni faqat texnik ko'nikmalarni emas, balki axloqiy tarbiyani ham o'z ichiga olishi zarur.

Zamonaviy psixologik va pedagogik tadqiqotlar ham musiqaning shaxs axloqiy shakllanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Masalan, musiqa terapiyasi orqali bolalar va yoshlarda hissiy muvozanat, o'zini anglash va boshqalarni tushunish kabi ijtimoiy-axloqiy ko'nikmalar shakllanadi. Shu jihatdan, musiqaning axloqiy-falsafiy funksiyasi nafaqat individual, balki jamiyat miqyosida ham tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bundan tashqari, musiqa insonning axloqiy tanlovida estetik mezon sifatida namoyon bo'ladi. Go'zallik va ezgulik o'rtasidagi uyg'unlik musiqiy asarlar orqali ifodalanib, u tinglovchiga qadriyatlarni anglash, yomonlik va yaxshilikni ajrata olish, ichki axloqiy mezonni shakllantirish imkonini beradi. Ayniqsa, maqom, xalq kuy-qo'shiqlari va zamonaviy milliy estrada san'ati bu borada kuchli tarbiyaviy omil hisoblanadi.

Demak, musiqa – bu insoniyat tomonidan yaratilgan eng yuksak madaniy hodisalardan biri bo'lib, u orqali nafaqat estetik zavq olinadi, balki axloqiy qarashlar, qadriyatlar va ong shakllanadi. Musiqa falsafiy yondashuv asosida talqin etilgandagina u o'zining tarbiyaviy vazifasini to'liq ado eta oladi.

Muhokama:

Musiqa – bu nafaqat estetik go'zallik, balki axloqiy uyg'oqlik manbaidir. U inson ruhiyatiga hech bir majburiyatsiz, ammo nihoyatda kuchli ta'sir ko'rsatadigan qudratli vositadir. Aynan shu jihati bilan u har qanday targ'ibotdan ustun turadi. Axloqni o'rgatish – bu og'ir va mas'uliyatli jarayon. Ammo musiqiy obrazlar orqali bu jarayon tabiiy, ixtiyoriy va zavqli tus oladi. Inson musiqa tinglaganida, u bevosita qalbi bilan eshitadi, his qiladi, fikrlaydi. Shu sababli musiqa axloqiy qadriyatlarni ongga emas, to'g'ridan-to'g'ri qalbga singdiradi. Zamonaviy jamiyatda yosh avlod tarbiyasi ko'plab omillar ta'sirida shakllanmoqda. Raqamli axborot oqimlari, virtual dunyo, ijtimoiy tarmoqlar – bular inson ongiga juda tez ta'sir qiladi, ammo ko'p hollarda bu ta'sir yuzaki bo'ladi. Musiqa esa, aksincha, o'zining ichki ohanglari, ritmlari, mazmunli matnlari bilan insonni o'ylantiradi, to'liqlantiradi, hatto tubdan o'zgartiradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda, musiqani axloqiy tarbiya vositasi sifatida baholash – nafaqat dolzarb, balki zarur yondashuvdir.

Bugungi yoshlar o'rtasida individualizm kuchayib borayotgan bir davrda musiqaning hamjihatlik, mehr-oqibat, vatanparvarlik, bag'rikenglik singari qadriyatlarni targ'ib etishdagi roli yanada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, milliy musiqamizda mujassam bo'lgan badiiy-falsafiy g'oyalar orqali yosh avlodda ma'naviy uyg'oqlikni shakllantirish mumkin. Bu borada maktab, kollej va oliy ta'lim muassasalarida musiqa fanlarini faqat texnik tayyorgarlik vositasi sifatida emas, balki axloqiy-falsafiy mazmunni singdiruvchi darslar sifatida tashkil etish lozim.

Falsafada ezgulik va go'zallik bir-biriga bog'liq tushunchalar sifatida qaraladi. Musiqa esa ana shu ikki tushunchaning uyg'unlashgan ifodasidir. Ezgu fikr – go'zal ohangda yangraganida, u ikki baravar kuchliroq ta'sir qiladi. Musiqa insonni o'zi bilmagan tarzda tarbiyalaydi: u o'rgatmaydi – his ettiradi, u ko'rsatmaydi – hislatlantiradi. Shu sababli har bir jamiyatda musiqaning axloqiy va tarbiyaviy salohiyatidan to'laonli foydalanish, uni milliy qadriyatlar bilan uyg'un holda yoshlarga yetkazish bugungi kunning muhim vazifalaridan biridir.

Xulosa.

Musiqa – bu insoniyat qalbining mushohadasidir. U har bir yurakda o'zicha jaranglaydi, har bir ongda o'ziga xos iz qoldiradi. Axloq esa – qalbni tarbiyalovchi, ongni yo'naltiruvchi ichki kompasdir. Shu ikki tushuncha – musiqa va axloq – birlashganida esa inson ruhiyatida yangilanish, yuksalish, o'zini anglash va ma'naviy komillik sari intilish boshlanadi. Aynan shuning uchun ham musiqa faqat san'at emas, balki ma'rifatdir; u faqat quloqqa emas, qalbg singuvchi ilmdir.

Shunday ekan, musiqiy tarbiya jarayonida texnik mahoratni oshirish bilan birga, uning falsafiy-axloqiy mazmunini ham chuqur anglash zarur. Har bir kuy, har bir ohang, har bir soz – o'zida bir fikr, bir hissiyot, bir hayotiy saboqni mujassam etgan. Bular esa yosh avlod qalbida ezgulikka intilish, hayotni go'zallik orqali anglash, o'zligini topish va komil inson bo'lish sari yo'l ochadi. Musiqani faqat eshitiladigan emas, his etiladigan axloqiy-falsafiy hodisa sifatida anglash – bu zamonaviy ta'lim va tarbiyaning muhim qadami bo'lishi darkor.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Forobiy A. *Musiqa ilmi haqida kitob*. – Toshkent: "Fan", 1993.
2. Platon. *Davlat*. – Toshkent: "Sharq", 2002.
3. Aristotel. *Nikomax axloqi*. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2005.
4. Adorno T. *Estetik nazariya*. – Moskva: Respublika, 2001.
5. Mamarasulov M. *Falsafa va madaniyat*. – Toshkent: "Universitet", 2020.
6. Safarov Sh. *Musiqiy tarbiyaning pedagogik asoslari*. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2019.
7. UNESCO. *Music and Moral Education: An Interdisciplinary Approach*, 2015.